

Egy század eleji képviselő rajza.
A dualizmus megjelenése, problémái, végorái Bánffy
Miklós *Erdélyi történetében*

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

1. Bevezető gondolatok

Megítélésem szerint a hosszú XX. század egyik legszínesebb és legjelentősebb magyar személyisége, államférfija gróf losonci Bánffy Miklós Pál Domokos dr. volt, akinek 1873–1950 közötti életútja és munkássága minden olyan területen, ahol tevékenykedett kiemelkedő és egyben jelképes. Különösen az első világháborút követő diplomáciai tevékenysége, e körben is mindenekelőtt a külügyminiszteri működése eredményeképpen lezajlott soproni népszavazás, amely az egyetlen tartós területi kiigazítást jelentette a trianoni békediktátum által okozott hatalmas területvesztésnek, örök helyet kívánnak számára a nemzeti emlékezetben. Mindezek ellenére alakja és munkássága a széles társadalom előtt kevésbé ismert, és bár az utóbbi időben szépirodalmi művei révén olvasottsága és ezáltal ismertsége nőtt, a nemzeti kánonba mindeddig nem került, illetve vélelmezhetően kritikai hozzáállásának köszönhetően nem kerülhetett be. Egész pályafutását végigkísérte idegensége, amely arisztokrata körökben művészi munkássága okán váltott ki ellenérzést, míg a művészi körökben származása miatt érték alaptalan vádak, működését dilettantizmusnak tartották.

Személyében talán az utolsó reneszánsz emberek egyikét tisztelhetjük, így kétséget kizáróan az egyik legnagyobb magyar író, grafikust, karikatúristát, díszlet- és jelmeztervezőt, színpadi rendezőt, aki hitvalló ősei nyomán volt a református egyháza főgondnoka, *noblesse oblige* vármegyéje és annak székvárosa, azaz Kolozs vármegye és Kolozsvár főispánja, a magyar országgyűlés képviselője, kisebbségi létbe taszított magyar nemzet bukaresti képviselője, továbbá birtokai és gazdasági érdekeltségei révén a két világháború közötti időszak egyik legnagyobb mecénása. Magabiztos közéleti kiállását, a magyar nemzeti érdekek feltétlen és áldozatos képviselését, továbbá időtálló alkotásait és stílusát valamennyi művészeti ágban olyan állandóság jellemzi, amely teljes ellentétben áll biztosnak hitt bizonytalan korával. Kora és élete hazánk történetének egyik aranykorát, ezen aranykor gyászos agóniáját, a kihívásokra adott válaszkeresések évtizedeit, a vészorszakot és az újabb totális állam kiépítésének kezdeti éveit

hordozta magában, minden időben próba elé állítva a tisztelői által csak Nagyúrnak nevezett férfit, aki e próbákat valamennyi rá osztott szerepben kiállta.

A jog és az irodalom kapcsolata különösen jelentős Bánffy Miklós esetében, teljes életét átható és kézzel fogható. A megállapítás vitathatatlan alapja, hogy kora és társadalmi rangja elvárásainak megfelelően Bánffy Kolozsváron és Budapesten jogot végzett, amely végzettségének biztos alapjával és a család évszázados hagyományainak követésével – művészi pályája mellett a fentebb felvázolt módon teljes életpályáján – aktív közéleti szerepet vállalt mind Magyarországon, mind pedig Romániában. Irodalmi munkássága legalább annyira sokoldalú, mint közéleti tevékenysége, írt bűnügyi regényt, lélektani regényt, novellái és anekdotái érdekes korrajzai a magyar történelem évszázadainak, emlékiratai pedig a hagyományos erdélyi emlékiratirodalom számára kimagasló forrásértékkel bírnak a XX. század elejét vizsgáló utókor szemében. Kezdeti irodalmi szárnypróbálgatásait maga Ady Endre méltatta,¹ később pedig Szerb Antal is elismerően értékelt,² félresöpörve azt az egyszerű tévképzetet, hogy műkedvelő arisztokrata lenne.

E tanulmány, a szerző eredeti terveitől eltérően, ugyanakkor Bánffy Miklós tevékenységének későbbi vizsgálatát lehetőségként meghagyva, a terjedelmi korlátok között arra tesz szerény kísérletet, hogy az összefoglaló néven *Erdélyi történet*ként ismert trilógia – *Megszámláltattál, És hijjával találtattál, Darabokra szaggattatol* – ismertetésével érintőlegesen felvázolja Bánffy Miklós első világháborút megelőző országgyűlési képviselői működéséből fakadó élményeinek tapasztalatát, ha úgy tetszik a honatyarajzát. E nagyregény ugyanis művészi értékein túl az erdélyi főúri hagyomány nyomán egyfajta emlékirat, primer forrás a jogtörténet és a politikátörténet területén a dualizmus utolsó békeévei koráról, amely korban Bánffy 1901-től országgyűlési képviselőként, illetve 1906–1909 között Kolozsvár és Kolozs vármegye főispánjaként maga is részese volt a jogalkotásnak, illetve a végrehajtó hatalmi ágának. A témaválasztás külön aktualitását adja a mű nemrég megjelent román fordítása,³ amely bizonyára elősegíti majd a korszak átértékelését és újabb párbeszédnek kezdeményezését mind magyar, mind román részről. Elvégre a regényben megjelenített korszak egyaránt sorsfordító volt a magyar és a román nemzet szempontjából, a mű történetvezetése és a dualizmus állandónak hitt háttére egymásnak feszülő álláspontok kifejtését képes megadni, egyszerűsre mintegy tanúvallomásként mutatja be három jogtörténeti-politikátörténeti síkon az Osztrák–Magyar Monarchia és annak társadalmának első világháború előtti éveit.

A dualista államberendezkedés sajátosságainak leírása Bánffy művében különös jelentőséggel bír. A regényben három alapvető jogtörténeti-politikátörténeti síkja egyszerre láttatja Bécs birodalmi politikájának érveit és dimenzióját, annak világpolitikai összefüggéseit, amelynek alapját Bánffy saját diplomáciai szolgálatának tapasztalata adta. Második síkként, az elsővel párhuzamosan és azzal egyidejűleg, féltő aggodalommal ismerteti Budapest álláspontjait és alkotmányjogi érveit, ezáltal feltárva a két álláspont közötti óhatatlan feszültséget. Mindezekon felül, harmadik síkként, az első

¹ ADY Endre: „Kisbán Mikós” *Budapesti Napló* 1906. április 8.

² SZERB Antal: „Megszámláltattál. Bánffy Miklós regénye” *Nyugat* 1935/5, 420–422.

³ Miklós BÁNFFY: *Trilogia transilvană* (București: Institutul Cultural Român 2019).

kettővel együtt, különösen fontos azon eseményeknek és érveknek a bemutatása, ki-méletlen kritikával felvázolja azokat a magyar politikai és közjogi érveket – különö-sen a hadügyi, gazdasági és kisebbségi kérdések háttérbe szorítására kell itt gondolni –, amelyek lényegüket tekintve mind a dualizmus ellen hatottak és amelyek elvezet-tek a kettős monarchia felbomlásához. A regényfolyam különösen értékes és kevésbe közismert része az első sík keretében a trialista tervek – gyakorlatilag Aurel Popovi-ci és Ferenc Ferdinánd föderalista terveinek ismertetése. Minden leírás tehát a fenti nézőpontokból különös jelentőséggel bír, elvégre nem csak erdélyi és magyarországi szempontokat rögzít a szerző, hanem az összbirodalom rajzát és nézeteit is felvázolja, összegezve e korszak eredményeit és azok kudarcait egyaránt. A fenti jogtörténeti-politikatörténeti sikok adott kereteit, vázlatpontjait rögzítve kísérlet tehető a nagy-regény jog és irodalom közötti kapcsolódási pontjainak felépítésére. Országgyűlési képviselőként és kormányzati szereplőként megörökített leírásaira, emlékeire primer forrásként tekinthetünk, a jogtörténet álláspontjával összevetve vizsgálom a magyar belpolitikát és annak kritikáját, majd a birodalom két felének közjogi kapcsolatát, a világpolitikai hatásokat és azok megjelenését.

2. A magyar belpolitika és annak kritikája

Az 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felseje uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének mód-járól részben az 1848-as áprilisi alkotmányos vívmányok és törvények alapján közjogi-lag rendezte a Magyar Szent Korona Országai és az Osztrák Császárság egymáshoz való viszonyát, létrehozta az egyedülálló uniót, az Osztrák–Magyar Monarchiát, amelynek magyar birodalmi fele e hárompólusú kompromisszum alapján parlamentáris monar-chiává alakult.⁴

A magyar közjogi hagyományok, illetve a nemesség *noblesse oblige* évszázados je-lenléte a törvényhozásban ezen társadalmi osztály aktív szerepvállalását feltételezte az új alkotmányos keretek között, amely a nagyregényben a történet egyik alapmotívu-ma. A regényben leírt eseményeket Abády Bálint gróf szemszögéből látjuk, aki Erdély egyik leggazdagabb és legősibb nemzetségének sarjaként valójában Bánffy Miklóst sze-mélyesíti meg, és ahogyan az író, úgy az alteregójaként szereplő főhős is éppen külügyi pályáját elhagyva frissen megválasztott pártönkívüli országgyűlési képviselőként ke-rül bemutatásra.⁵ Képviselői minősége azonban nem a mikszáthi karcolatokban bemu-tatott dzsentri képviselőség, nem Katáanghy Menyhért⁶ a hős, sokkal inkább egy fiatal korából fakadó optimizmussal megáldott, származása révén determinált kiállást valló honatya rajza sejlik fel, aki bár nem akar pártpolitikai csatározásokban részt venni, de nemzetsége és öröksége révén mindez elkerülhetetlen. A regényben ezen hitvallást a

⁴ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet* (Budapest: Osiris 2003) 260–267.

⁵ Bánffy Miklós mintegy hatvanezer holdas birtok örököse volt, 1899-ben a fiemei tengeri hatóságnál eltöltött fogalmazói tisztét követően Berlinben szolgált a külügyi apparátusban, majd 1901-től a regénytől eltérően szabadelvű programmal országgyűlési képviselő, 1906–1909 között Kolozsvár és Kolozs vármegye főispánja, 1910-től pártönkívüli országgyűlési képviselő.

⁶ Mikszáth Kálmán különösen a *Két választás Magyarországon* című művében mutatja be kritikával a képviselőiséget nem hivatásként gyakorló honatyákat.

két unokatestvér közötti, a regény másik főhőseként szereplő gróf Gyerőffy László és Abády Bálint közötti alábbi párbeszéd tartalmazza:

A politika maga az élet. Nem a pártpolitikát értem. De politika az is, ha a háztájamat rendben tartom, ha a gazdasággal, a falummal törődöm, ha segítek mindent, ami a jólétet, vagy a kultúrát emeli. [...]

– Ez így van! Ez ad erkölcsi jogot arra a vagyonra, ami reád szállt. Azzal kötelesség jár. És a származásod is kötelez, – igenis! – kötelez!⁷

Az alapállás tehát a fenti párbeszédben rögzített hitvallásban ragadható meg és ezen hitvallásból fakad az a képviselői program, amely a teljes regényben kisebb-nagyobb hangsúlyokkal, de következetesen megjelenik. A program és cél különösen gazdasági jogi kérdésekre, elsősorban a szövetkezeti jogra, a *homestead* intézményére, a hitbizomány kereteinek bővítésére terjed ki, az egész regényen átívelő módon foglalkozik különösen a román nemzetiségi kisebbségi kérdéssel. Ez utóbbi program kifejtése a Timisán Auréllal, valamennyi román képviselő megszemélyesítőjével folytatott párbeszédekben bontakozik ki elvi síkon, leíró jelleggel pedig a jegyzői tevékenység sok esetben kritikai ismertetésében, a nemzetiségi törvény, az 1868. évi XLIV. törvénycikk szabályainak számonkérésében. Közigazgatási jogi elemzések és programok fellelhetőek továbbá, a már jelzett jegyzői tevékenységek ismertetésén túl, a törvényhatóságok működésének és szervezetének leírásában, amely egyebekben az alkotmányjogi fejtegetések egyik legfontosabb színterét képezi. Minden programelem tekintetében megállapítható Abády és ezáltal Bánffy alapvető jószándéka, a célok előremutató jellege ellenére fájdalmas felismerésre vezet a realitás keretei és határai talaján, így a célok és a valóság között olykor dühvel vegyes valóság kegyetlenségének leírása és a főhős beismerése. Abády jóhiszeműsége ellenére tehát kegyetlen és valóságos falakba ütközik, segítő szándéka valamennyi esetben ellenállást szül nemzetiségtől függetlenül mind a föld népe, mind saját osztálya irányából, amelynek feldolgozása komoly lelki válságot is okoz. A föld népe egyrészt gyanakvó, a nemzetiségek, különösen a román, a horvát és a szerb már a Szent Korona határain túl nemrég megalakult államok felé kacsingat, saját osztálya pedig a regényen átívelő módon nem látja át korának kihívásait. Céljai falait és egyben belpolitikai szerepvállalásának sajátságos, mégis nemzete érdekében vállalt mandátumát és kötelezettségét Szent-Györgyi Antal gróf⁸ főlovászmester sza-
vaiba adva ekként írja le:

[...] ő minden belpolitikát piszkos mesterségnek tartott. Kell ez és szükséges, akár a trágyahordás a gazdaságban, de nem úriembernek való foglalkozás. Bálintnak is csak azért nézte el, hogy képviselő lett, mert igen járatos lévén a genealógiában, tudta, hogy egy besenyő vezértől származik, ki Géza fejedelem alatt települt Magyarországra, a Tomaj nemzetségből és hogy családjabeli nádorok, bánok, erdélyi vajdák szerepet játszanak már az Árpádok alatt. Ilyen ősök birtokában megengedhető, hogy néha csűrhe közé keveredjen valaki, ha már kedve tartja.⁹

⁷ BÁNFFY Miklós: *Megszámláltattál* (Kolozsvár: Polis – Kalota – Erdélyi Református Egyházkerület 2002) 455–456.

⁸ A valóságban talán gróf Széchényi Gyula (1829–1921) kamarás, valóságos és belső titkos tanácsos, király személye körüli miniszter, főlovászmester.

⁹ BÁNFFY (7. j.) 110.

A regény jogtörténeti-politikatörténeti vezérmotívuma az 1904–1906 közötti nagy belpolitikai válság, amelynek eredője a három évtizede folyamatosan kormányzó Szabadelvű Párt és annak vezetője, Tisza István választási veresége volt a zömmel negyvennyolcas alapon álló úgynevezett szövetkezeti ellenzékkel szemben. A negyvennyolcas alap *per definitonem* a hatvanhetes kiegyezéssel szemben álló, annak kereteit tágítani, szétszakítani kívánó erők tömörülése volt. A mélységesen udvarhű és hatvanhetes keretek között szocializálódó Bánffy a regény ezen fejezeteiben sorozatosan érvel a negyvennyolcasok általa *l'art pour l'art*-nak tartott közjogi okfejtéseivel szemben, ugyanakkor érvrendszere nem mentes a hatvanhetes alapok kritikájától sem.

Az 1905-ös választások eredménye mindazonáltal a Szabadelvű Párt dominanciájának megszűnésével a kiegyezés változatlan fenntartásában érdekelt osztrák és magyar politikai, gazdasági elitnek, magának az uralkodónak az alapvető érdekeit sértette és veszélyeztette annak ellenére, hogy önmagában véve a szövetkezeti ellenzék is a reálpolitika talaján állva ténylegesen lehetetlennek tartotta az Ausztriával való közjogi kapcsolat felbontását. A szövetkezeti ellenzék tagjai sem vitatták belső fórumaikon, hogy az európai hatalmi helyzet szükségessé teszi az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének fejlesztését, de belpolitikai hatalmi kérdések nyomán évek óta obstrukcióval akadályozták e kérdések tárgyilagos és szükséges mértékű rendezését.

Az obstrukció kritikáját és a törvényhozás anarchiába süllyedését, annak okai feltárását és a képviselők szüklátókörűségét a regényben Tisza István alakjával, prófétai magasságokba való helyezésével és ezáltal a kisstilű képviselőkkel való éles kontrasztba állításával jeleníti meg a mű. A kérlelhetetlen kálvinista főúr, Tisza István gróf házelnöki és később miniszterelnöki intézkedései ebben az időszakban erőszakos obstrukcióhoz vezettek, illetve tüntetéseket generáltak országszerte. A lebénult törvényhozás működésének biztosítása érdekében Daniel Gábor és Tisza István szoros együttműködésben házszabály módosítást terjesztett elő, amelynek tárgyalására 1904. november 18-án került sor. A regényben a fenti szembeállítást az államférfi és a képviselők között drámai sorokban olvashatjuk:

Ebben a folyton fokozódó viharváró hangulatban gyűl össze novemberben a Ház és Tisza betérjeszti javaslatát [...] A fölcsigázott szenvedélyek magyar vezényszót, önálló vámterületet, önálló bankot követelnek. Az ellenzék a házszabály revíziója ellen bejelenti az obstrukciót [...] És Tisza fölemelkedik. Sudár, férfias alakja sötétben íródik a mögötte ülő képviselők megvilágított, feléje fordított arcai fölé. Éles vádoló szavakat mond; elsorolja mindazt, amit végigpróbált a parlamenti rend helyreállítására. Semmi sem használ. Elég volt ebből! Mind támadóbb lesz a beszédje – a bibliai próféták vádolhattak így! – és sötét jövőndölés is elhangzik:

– Ha most föl nem eszmél az ország – a kijózanodást, a fölbredést [...] csak egy nagy nemzeti katasztrófa keserű tapasztalatai után érhetjük el!¹⁰

Perczel Dezső házelnök a jövőndölést követően csendben azonnali szavazást rendelt el és zsebkezdője meglepetésével arra jelt adott. Az értetlenkedést kihasználva többen felálltak a helyükről, ami egyben igen szavazatot jelentett, így akaratlanul is elfogadta az Országgyűlés a Tisza–Daniel-féle határozati javaslatot, egyben berekesz-

¹⁰ Uo. 107–108.

tették az ülést, de a képviselők még nem távoztak, hanem a jogsértésen kívántak elégtételt venni.

Abády nem maradt ott tovább. Valami undorodás vett erőt rajta. Valami fanyar, csalódott érzés. Egyedül Tisza beszédje hatott reá. Csak abból hangzott igaz meggyőződés. A többi mind rendezés és szerep [...] csupa színészkedés a holnapai vezércikkek számára.¹¹

Ezt követően lényegében véve az addig is polarizált és végletekig megosztott ellenzék koalícióba tömörült és együtt indult a soron következő választásokon, amely koalíciót erősítették a zsebkendőszavazás hatására kilépett szabadelvűek. A Függetlenségi és 48-as Párt, a korábbi szabadelvűekből alakult Országos Alkotmánypárt ifjabb Andrássy Gyula gróf vezetésével, a gróf Apponyi Albert vezette Nemzeti Párt, a Katolikus Néppárt, valamint a Vázsonyi Vilmos alapította és elnökölte Polgári Demokrata Párt így eredményét tekintve elsöprő, azonban tényleges tartalmát tekintve pürrhosi győzelmet aratott. A parlamenti többséget alkotó, a dualizmussal a nyilvánosság előtt szemben álló koalíciót az uralkodó nem volt hajlandó megbízni a kormányzással, és 1905. június 18-án báró Fejérváry Géza tábornaszernagyot, a magyar királyi darabont testőrség kapitányát nevezte ki miniszterelnökké Ferenc József. A kinevezett kormány fennállása alatt nem támogatta egyetlen párt sem, így a kibontakozó „nemzeti ellenállás” gyakorlatilag teljesen cselekvésképtelenné tette a végrehajtó hatalmat.

A regény ennek a történelmi időszaknak nemcsak a parlamenti eseményeinek bemutatását eszközlő, hanem a társadalmi oldalt megvilágítva a kisemberek és a törvényhatóságok szintjén is megadja annak leírását. Különösen értékes fejezetek szólnak többek között Kolozsvár, Marosvásárhely törvényhatósági gyűléseinek leírásáról. Minden korábbi kuruckodás ellenére megjelenik Ferenc József feltétlen tisztelete a legalacsonyabb társadalmi státustól a legmagasabb körökig, és bár a parlamenten kívüli kormány ellenállást szül – társadalmi és parlamenti elfogadása nem történik meg,¹² mert felborítja a törvényes kereteket és bizonytalanságot eredményez – Ferenc József személye mégis biztosíték az ország fennmaradására. Mindenki kénytelen belátni, hogy az uralkodó védelme alatt álló dualista rendszer ad lehetőséget a virtuosus kuruckodásra, a kuruc eszméket ápolni – bármennyire is antagonisztikus – egy Habsburg Monarchia biztonságos védőszárnyai alatt lehet.

Azt a vén hóhért kell elcsapni a Burgból és pász! [...]

Meglepő hatása lett ennek a mondatnak. Hirtelen lehütötte az egész társaságot. Senki sem válaszolt rá, csak itt-ott köhögtek egyet. Akkora tekintélye volt az öreg Ferenc Józsefnek, hogy ilyenén mindenki megütközött, mintha káromlás lenne.¹³

Kristóffy József darabont belügyminiszter választójogi javaslata és ifj. Andrássy Gyula plurális választójogi elképzelései szintén meglehetősen nagy hangsúlyt kapnak a műben. Az utóbbi nyilvánvalóan nem igazolható alkotmányosan, míg az előbbi,

¹¹ Uo. 109.

¹² Kiss Péter (szerk.): *Magyar kormányprogramok 1867–2002* (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2004) 294–304.

¹³ BÁNFFY (7. j.) 409.

amely felborítja a magyar primátust, óhatatlanul az uralkodóhoz közelíti a közvéleményt. Mindeközben a nemzetiségek leplezetlen örömmel fogadják a tehetetlen magyar államot. A magyar elit pedig a belpolitikai válságban szemük előtt zajló gazdasági folyamatokat –, amelyek lassan, de biztosan szétfeszítik az ezeréves magyar állam kereteit, miközben azt örökkévalónak és természetesnek tartja a magyar primátussal – nem látja. Ennek a megállapításnak, Abády, Tisza és a nemzetért aggódó, távlatokban gondolkodó államférfiak álláspontjának, akik többek között a nemzetiségi kérdés megoldását eszközlik, valamint a velük szemben álló öncélú nacionalizmusnak éles és visszatérő kritikáját Bánffy egy német eredetű szereplő, Wuelffenstein Frédi ajkára adja: „Az én magyar vérem felforr!” Adyt és svábokból jött magyarok kritikáját olvashatjuk ilyen éllel,¹⁴ miközben Timisán Aurél képviselő egyértelmű ítéletet mond:

A gróf úr ősei karddal hódítottak... máma más eszközök vannak. [...] a magyarok meg csupa közjoggal vannak elfoglalva.¹⁵

Az alkotmányos válságot, amely a Monarchia létét veszélyeztette, csak és kizárólag egy új kiegyezés oldhatta fel, amely egy paktum megkötéséhez vezetett a győztesek és az uralkodó között. Ennek értelmében a dualizmus keretein belül a legtöbb negyvennyolcas program feladásával és új választások kiírásával a szövetkezett ellenzék végül Wekerle Sándor miniszterelnökségével kormányra jutott. Az új kormány gerincét alapvetően régi szabadelvű politikusok és hatvanhetes alapállású személyek adták, melynek eredményeképpen azokat a negyvennyolcas célokat sem sikerült keresztülvinni – így többek között a Nemzeti Bank kérdését –, amelyet az udvar alapvetően nem ellenzett.¹⁶

A *pürrhoszi győzelem* jelző tehát nem véletlen, a regényben szereplő elit bűneinek tételes felsorolásakor azt a következtetést vonja le Bánffy, hogy többek között ezek az elvesztegetett évek is hozzájárultak az első világháborúban bekövetkezett katonai és politikai vereséghez. Az udvarral kötött paktum nyilvánosságra kerülése, a tehetetlenség szükségképpen elvezetett Tisza István újjászervezett szabadelvű pártja, a Nemzeti Munkapárt 1910-es győzelméhez, amelynek programja gyakorlatilag a hatvanhetes alapálláshoz való visszatérést jelentette.¹⁷ A magyar absztrakt jogászias gondolkodás, a választások, a paktumok, a frázisok Bánffy szerint oda vezettek, hogy társai még egy forradalmat sem tudtak volna elképzelni jogi indoklás nélkül. Lesújtó véleménye oly módon summázható, hogy a válság szülte kormányok és azok paktumai nem mások, mint az Ausztriával szembeni tehetetlenség formulákba öntése.

Bánffy sorai éles kritikát tartalmaznak valamennyi fél irányában, melynek eredője a féltő hazaszeretet. Részletesen bemutatja a kulcsszereplőket, sok esetben beazonosítható módon, így megnevezi Bánffy Dezső, Apponyi Albert, Justh Gyula, Tisza István, Ugron Gábor, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voivod, Khuen-Héderváry Károly, Rakovszky István, Kossuth Ferenc, Eötvös Károly, Nagyatádi Szabó István, Károlyi Mihály személyét, míg a többieket kitalált, mégis valóságos személyekről mintázott módon tárja eléln. Az öncélú és szűklátókörű, tényleges eredményeket nem elérő, csak

¹⁴ ADY Endre: „Én nem vagyok magyar?” *Budapesti Napló* 1907. január 6.

¹⁵ BÁNFFY (7. j.) 498.

¹⁶ KISS (12. j.) 305–316.

¹⁷ *Uo.* 318–333.

frázisokban hazafiakról – alapállásuktól függetlenül – Kadacsay Gáspár báró élcével mond megfellebbezhetetlen ítéletet:

[...] kolozsvári kaszinóban politizáltak még az 1905-ös választások idején, és szidalmazták az akkor még miniszterelnök Tiszát. Gazsi közbeszólt. Védelmébe vette. Ekkor valaki rárivallt Gazsira:

– Ha így beszélsz, akkor te is hazaáruló vagy!

Kadacsay félrevágta azt a nagy harkályforma orrát, és azzal az ő furcsa raccsolásával felelte:

– Hát hogyne! Én bizony áchulnám, áchulnám, de a kutya se vásácsolja meg, ameddig ti benne vagytok!¹⁸

3. Ausztria és Magyarország közjogi kapcsolata, a világpolitikai szerep kérdése

Ausztria-Magyarország kérdésében és közjogi kapcsolatának regénybeli síkjában a belpolitikai kérdésekkel párhuzamosan jelennek meg azok a fajsúlyos kérdések, amelyek közvetlen összefüggésben állnak az előzőekben megvilágított belpolitikai válsággal. Magát az alkotmányos válságot is elvégre a kettős monarchia léte, a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság kapcsolata okozta. A regényben ezért kiemelt szerepet kapnak mind a kereskedelmi szerződések kérdései, mind a vámszabályozás, a delegációk működésének leírása, illetve a fent említett módon például az önálló magyar nemzeti bank felállításának kudarca a paktum ellenére.

Az egész regényen végigvonul a főhős és ezáltal Bánffy számára legaggasztóbb kérdés, a hadsereg fejlesztése, pontosabban annak elmaradása és az ebből fakadó vita. A szövetkezeti ellenzék választóinak üzenve önálló hadsereget követel, majd beérné legalább a magyar vezényszó bevezetésével, végül nemzeti színű kardbojttal is megelégedne, miközben ellenségeink flottafejlesztéssel, modern fegyverkezéssel vannak elfoglalva. E vita kicsinyessége Bánffyt csalódással tölti el és társadalmi állásához méltatlannak tekinti. Ezen ponton is élesen kritizálja az obstrukciót és a kispolgári politizálást, mely megbénítja a védelmi fejlesztések amúgy is elkésett beindítását. A haderőfejlesztési kérdésre kérdéssel válaszol regényének egy mellékszereplője, röviden, két szóban ismertette a magyar álláspontot: „Minők tengerészöt?” legyint a mellékszereplő, a flottakérdést osztrák hóbortnak tartva. A megdöbbenően őszinte és vádló ítélet valamennyi vizsgált jogtörténeti-politikatörténeti síkra igaz:

Az obstrukcióval kezdődött a koalíciósmozgalom. A kisebbség sorra buktatta vele a kormányokat, míg végül minden nagyhangú szólam és nemzeti színű kortesjeszóval többségre nem jut. Ekkor szembetalálja magát az államérdek valóságaival. Itt kapitulálnia kell, amit eltitkol. Így jut hatalomhoz. Vállalja a választójogi reformot, de nem csinálja meg. Negyed-félévi kormányzásuk alatt a szövetkezett pártok egymással tusakodnak, egymást gyűlölik meg, és mivel államügyben alkudozniuk kell egymással, hol nem a közérdek, de a pártszempont a döntő, oda jutnak végül,

¹⁸ BÁNFFY Miklós: *És hijjával találtattál* (Kolozsvár: Polis – Kalota – Erdélyi Református Egyházkerület 2002) 274.

hogy maguk rántják le annak az országgyűlésnek a tekintélyét, amit mindenkinek fölé akartak állítani [...] Itt végződik ez a korszak. A mérlege csupa negatívum. Abból áll, amit elmulasztott. A legfontosabb ezekből, amit honvédelmi téren hanyagolt el. Négy esztendő veszített így az ország. Vissza nem hozható négy év. Ekkor már Itália is, Szerbia is jobban föl van készülve háborúra, mint a kettős monarchia.¹⁹

Diplomáciai szolgálatának emlékei, amely egyebekben Bánffy tényleges emlékiratainak is forrásértékű részei, a regényben is realista megközelítést eredményeznek a birodalom két fele közjogi kapcsolatának valós természetéről. Álláspontja szerint a kiegyezés alapja sokkal inkább a magyar félnek kedvező nemzetközi helyzet 1860-as évekbeli alakulására vezethető vissza, semmint a paragrafusok erejére, amelyre a magyar alkotmány rendíthetetlen erejében bízó szereplői utalnak. Olyannyira igaznak véli állítását, hogy kérlelhetetlenül ostromozza képviselőtársait: amit a budapesti parlamentben tesznek, nem csak és kizárólag a Birodalmi Tanácsra hat, hanem a világ szemében erodálja a magyar állam létét és annak alapvető érdekeit.

[...] a magyar politikusok – és ebben alig van kivétel – abban a hitben élnek, hogy a szavuk csak belföldön hallatszik. Egész eszmeviláguk erre van beállítva. Hogy amit mondanak, vagy tesznek azt a külföldi is figyeli, arra itt senki sem gondol. [...] Nem gondolnak rá vagy elfelejtik, és mindent a pártszenvedély szemszögéből néznek, vagy közjogi finomságokból, amit meg nem ért senki, aki nem magyar. A láthatár számukra Bécsnél záródik le, ezen a körön túl, a magyar glóbusz szélén túl nincs semmi!²⁰

Az összmonarchia birodalmi ábrándjai és tervei, amelyek a fenti magyar ellenállás okán meglehetősen bizonytalan alapon állnak a regényben, egy morva diplomata – mintája talán Popovici lehetett –, Slawata gróf mondataiban sejlenek fel, amely tervek gyakorlatilag az osztrák és a szláv elképzelések mindegyikét tartalmazzák.²¹ Ilyenek a trialista tervek, amellyel kapcsolatban a diplomata, a föderális átszervezés bizonyosságában, bizalmasan elárulja Abádynak, hogy vége a „korhadat dualizmusnak”, Abády csak maradjon pártonkívüli, a központosítás, a statisztika igazságosságán alapuló föderalizmus vagy trializmus lesz a Birodalom sorsa, valamint balkáni terjeszkedés lesz az új uralkodó, Ferenc Ferdinánd politikájának alapja. Az egységes Birodalmi Tanácsa a statisztika igazságosságával, szemben az évezredek hagyománnyal és az alkotmányos alapokkal, Abádyt aggodalommal tölti el. Slawata gróf és általa Ferenc Ferdinánd programja lenyűgözően egyszerű és egyben csábító:

Akkor nagystílusú politikát lehet majd csinálni. Úr lenni a Balkánon, esetleg hűbéres királyságokkal, hová a dinasztia másodszületteit helyeznők el. Valódi nagyhatalommá lenni, nem pedig mint ma, Európa második „beteg embere”-ként szerepelni. Hanem parancsolni, igen! – parancsolni – le a Márvány-tengerig.²²

¹⁹ Uo. 400.

²⁰ BÁNFFY Miklós: *Darabokra szaggattatol* (Kolozsvár: Polis – Kalota – Erdélyi Református Egyházkerület 2002) 182.

²¹ GYÓRI SZABÓ Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig* (Budapest: Helikon 2011) 12–14.

²² BÁNFFY (7. j.) 127.

A régi magyar alkotmány letörése, magyar katonákkal megvalósítandó balkáni terjeszkedés, a dinasztíához hű kis királyságok Tisza Istvánnal egyező álláspontra juttatják Abádyt, aki szerint a Balkán népeivel megnövelni a Monarchiát nem erő, hanem gyengeség, valamint a magyar elem háttérbe szorulását eredményezi.

E nézőpontból, azaz a balkáni terjeszkedés nézőpontjából különösen érdekes azon okfejtés és epizód, amely arra utal, hogy figyelemmel a negyvennyolcas alapok feladására a szövetkezeti ellenzék részéről, a nemzeti érzület felkorbácsolásával Horvátországban bevezetik a Magyar Államvasutaknál a magyar nyelv kötelező használatát. Az intézkedés hatására az addig is trialista átalakulást szorgalmazó horvát közösség még távolabb kerül Magyarországtól és a száborban felálló horvát-szerb koalíció, amely a negyvennyolcasok szerint a Béccsel szembeni magyar álláspontot erősíti, valójában a délszláv egység ügyét mozdítja előre Belgrád hathatós támogatásával. Mindebből pedig az következik, hogy a már Monarchiához tartozó balkáni népek lojalitását eddig is nehezen biztosító Monarchia további szláv elemekkel való bővülése az Osztrák–Magyar Monarchia elkerülhetetlen szétesését eredményezné. Slawata gróf álláspontja első halálra tehát bármennyire is nagyívű és csábító, valójában a Birodalom halálos ítélete.

A trilógia harmadik kötete elsősorban az 1910-es évek világpolitikai eseményeire összpontosít. Aggodalommal közelít az angol–oros „entente cordiale” létrejöttéhez, a preventív háborúk indításának kérdéséhez, különösen Albánia esetében, Bosznia annexiójának eredményéhez, Törökország válságához, a balkáni háborúhoz. Részletesen, az okokat feltárva írja le továbbá a marokkói válságot, az orosz–japán háború eseményeit, az angol és a francia flottafejlesztést, mindezt párhuzamba állítva a Monarchia haderejének lemaradásával. Mindenhol és minden esetben a kései reagálás okait kutatja, sok esetben visszatérve a magyar országgyűlés káros szerepére, ugyanakkor a bécsi kormányzat felületességét és illuzórikus nagyhatalmi szerepéből fakadó tévedéseit is bemutatva.

Bánffy szükségesnek érzi az alkotmányos alapokon álló összmonarchia érdekeinek világos kezelését, a kisebbségi kérdés nem csak magyar, hanem osztrák kezelését, mert e kérdés megoldása nélkül a Monarchia valóban fenntarthatatlan. Reálpolitikusként, az erdélyi román nemzeti törekvéseket ismerve, nem tartja valósnak a Román Királysággal megkötött szövetséget, az Olaszországgal fennállót pedig ugyanezen okokból állítja párhuzamba, de már osztrák oldalról, a Monarchia olasz kisebbségeinek helyzetéből fakadóan ez utóbbit is látszatszövetségnek tekinti. Kimondja e körben a kegyetlen megállapítást, hogy míg Ferenc Ferdinánd balkáni terjeszkedést lát maga előtt célként, a valóság az, amit sem Bécs, sem Budapest nem lát, nevezetesen hogy a 47 milliós Monarchiával szemben egy 182 milliós reálszövetség áll, amelynek tagjai, sőt valójában Németország is – mind-mind a Monarchia területeire áhítoznak, azokat maguknak követelik.

A világpolitika színpadának a Monarchiára befolyást gyakorolt szereplői és epizódjai leírásának egyik legjobban sikerült részlete a Montenegrói Királyság megalapításának leírása. Cetinjében Miklós királyra koccintanak a Monarchia összegyűlt ellenségei és kevesebb mint négy év múlva kitor a világháború.

Bánffy szerint mind a Monarchia, mind pedig Magyarország a nagyhatalmi status rabja volt és annak illúziójában élt. Ezen illúzió pedig öngerjesztő módon idézte elő a

korábbi hibás politika és külpolitika folytatását, a jobbító szándékok elhalását, elvezetve az elkerülhetetlen bukáshoz.

4. Záró gondolatok

Bánffy Miklós az *Erdélyi történet* három kötetében a magyar történelem sorsfordító időszakait írja le. A dualista államberendezkedés sajátosságainak elemzése és leírása, annak elhelyezése térben, korban, a világban Bánffy által első kézből történik, a szemtanú magabiztosságával, a jogászai tanulmányok okán megfelelő pontossággal, így nem csak a trilógia, hanem egyéb műveinek közjogi természetű megismerése és ismertetése, a magyar jogtörténet és alkotmánytörténet művelőin túl, értékkel bírnak a jelenkor jogászai és történészei számára is. Problémafelvetései, magyarázatai, érvei időtállóak, szerepének és tetteinek megismerése egy különleges államférfi rajzát adhatják.

A mű irodalmi értéke, megfogalmazása és stílusa a legnagyobbakhoz mérhető. Ma már méltatói vannak többségben, míg korábban kevesebben értették, dilettantizmussal, mi több, kasztja elárulásával vádolták szerzőjét. A nagyívű trilógia méltó Bánffyhoz, a Nagyúrhoz, aki e mű megírásával az erdélyi emlékiratirodalom egyik legbecesebb elemét alkotta meg. A nagyúríság és egyben a már említett jogászai precizitás megjelenik a sorokban, és visszaköszön a megfelelő távolságtartásban, a hűvös és indokolt, következetes megállapításokban és ítéletekben, és visszaköszön a haza és az alkotmányosság, a parlamentarizmus féltő szeretete és alkumentessége, amely kérlelhetetlen kiállás ma is példaértékű.

A *Dániel* könyvéből vett utaló címek – *Megszámláltattál, És hijjával találtattál, Darabokra szaggattatol* – mind a történet alapállását és annak lefolyását tekintve, mind pedig a téma szempontjából releváns dualista csend kiindulópontjából annak válságaihoz elérve valamennyi síkon, annak tudott szétesését ismerve és előrevetítve az általa idézett Tisza-féle prófécia értelmezését adja.²³ A prófécia azonban nem csak Ausztria-Magyarországra, a Magyar Királyságra vonatkoztatható, illetve a közvélekedéssel ellentétben nem csak Bánffy társadalmi osztályának bukását írja le a főúri szalonok díszletét használva, hanem a regény a társadalom valamennyi tagjáról ítéletet mond. A társadalom teljes rajzát bemutatva, annak valamennyi hibájával és bukásának okaiival, egy világ pusztulásának kordokumentuma a trilógia, amelyben a birodalmak és elveik bukásainak gyökere éppúgy fellelhető, mint a boldog békeidők illúziójának és optimizmusának teljes és végleges kudarca.

Vég nélküli keserűség fogta el. Úgy érezte, itt áll, itt áll egyedül, és alatta az a világ, ami most fog elpusztulni. Maga előtt látta azt a nemzedéket, melynek ifjabb szárnyához ő maga is tartozik, az a nemzedék ez, aki '67 óta nőtt fel, e hosszú békekorszak boldog nyugalmában. – Ők vették át a reformkor embereinek örökét. Azokét – Deák, Eötvös, Mikó, Andrássy –, akik a szabadságharc lázalmait élték, és a reá következő elnyomatást; akik tanultak ezen, és bölcs mérséklettel tudtak nagy kérdéseket megoldani.

²³ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: „Látványszerűség és bibliai példázat Bánffy Miklós írói műveiben” *Irodalomtörténet* 1993/4, 775–805.

Az ő nemzedéke mindjobban eltávolodik ettől az iránytól. Lassacskán csupa fikció lép a valóságok helyébe, önámítás és nagyizolás. Mindenki bűnös ebben, a magyar társadalom minden vezető rétege.

Maga előtt látta a birtokososztályt, aki uraskodásában leromolva gazdasági pályára nem megy, hanem csak hivatalnok akar lenni, vagy ügyvéd. A történelmi oktatás tanári karát is, aki csupán a kuruckodást dicsőíti, és lebecsüli azokat, akik a magyar múltban munkára és önismeretre intik a nemzetet. – Így töltődik meg az ifjúság csalóka ideálokkal és sovén jelszavakkal. – Ebből alakult ki az a jogászas és türelmetlen közvélemény, ami a századfordulótól már csak hízelgő frázist fogad el, és minden bírálatot hazafiatlanságnak tart.

Maga előtt látta a főrangúakat, akik vezéri szerepre tartván igényt, hát sutba dobják európai látókörüket, vagyoni és erkölcsi súlyukkal igazolva mindazt a maszlagot, melyben legtöbbje valóban nem is hisz, de ami az ő zsirójukkal mindjobban megmérgezi a politikai életet. Maga előtt látja, mintha már a síron túlról tekintene vissza.

Most elpusztul az ország, és vele ez a nemzedék. Elpusztul ebben a háborúban, hol azok a szavak, amiket annyit használtak: harcolni, csatázni, többé nem szónoki harcost és szócsatát jelentenek; utolsóig kitartani nem azt, hogy az ülés végéig beszélni, hanem emberölő szörnyű valóságot. Most elpusztul az ország, és vele az a nemzedék, aki mindent fontosnak tartott, ami formula, paragrafus vagy frázis. Aki az államélet valóságait el tudta felejteni, és délibábok után futott, akár a gyermek. Aki tudatlanságában élt mindannak, ami a nemzetek talpköve: erő, önbírálat és összetartás.²⁴

Ahogy mondják: *sapientis sat.*

---

²⁴ BÁNFFY (20. j.) 274–275.